

על כמה רשימות מיוחדות במקרא - אליהוא שנון, קיץ תשע"ז

חלוקת רשימות "רגילות"

אחד החוקרים שכתב הרבה על שיטות הטעמים בחלוקת רשימות היה **מיכאל פרלמן**. הוא עמד על הסיבות לחלוקות שונות. ויש להוסיף עוד חוקרים שהוסיפו דעת בנושא זה: **יוחנן ברויאר** כתב על רשימות חוצות פסוקים. ו**אפרת ליבוביץ** הרחיבה על דברי שניהם.

דוגמות [על פי פרלמן]:	חלוקה:
[וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל] חֲנוּךְ וּפְלֹא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי:	2:2
[וּבְנֵי זְבֻלֹן] סֶרֶד וְאַלֹן וְיַחְלָאֵל:	1:2
[וּבְנֵי שְׁמֹעוֹן] מֹואֵל וְעִמִּין וְאַהֲד וְיִזְכִּין וְצֹחַר [וְנִשְׂאֹל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית]:	2:3 וחלוקה משנית 1:2
[וּבְנֵי לֵוִי] גִּרְשֹׁן קָהָת וּמֶרְרִי:	2:1 שימו לב לוו החיבור ואורך התיבות [געיה]
אבל: גם עם וו חיבור [שמות ו]:	
[וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתַלְדֹּתָם] גִּרְשֹׁן וְקָהָת וּמֶרְרִי	
וראו גם השפעת וו החיבור, שיש טעם מחבר לפניו אם אפשר:	
[וּבְנֵי בְנִימִן] בָּלַע וְבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אַחִי וְרָאשׁ מַפְּיִם וְחַפְּיִם וְאַרְדִּי:	אחרי כל משרת יש וו חיבור. מופים וחופים דומים.
[וְאַלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה] חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶרֶת וְיַמְעִיל וְכִתְנֶת תִּשְׁבָּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט	3:3 יש נטיה לאיזון מספר התיבות, וכן מילים דומות מצרפים.
אוּ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוּ בְנִבְלַת חַיָּה טָמֵא אוּ בְנִבְלַת בְּהֵמָה טָמֵא אוּ בְנִבְלַת שָׂרָץ טָמֵא [וְנִעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאַשָׁם]:	
החלוקה פה תלויה בנושא: תחלה כל דבר טמא, ואחריו שלושה מיני טומאה מן החי - חיה, בהמה ושרץ.	
[וְאַבְרָם כִּבְדָּ מֶלֶךְ] בְּמֶלְכָּה בְּכַסֵּף וּבְזָהָב:	2:1 כדי להפריד בהמה ממתכות
וְאֵת בֵּית הַיַּעֲזֵנָה וְאֵת־הַתְּחִמָּס וְאֵת־הַשֶּׁחַף [וְאֵת־הַנֶּחֱץ לְמִינֵהוּ]:	"למינהו" גורם להפרדה. 2:1 בגלל מספר התיבות בכל צלע [איזון]

ראינו כי החלוקה תלויה במספר תיבות, בוו חיבור, באורך התיבות, בדמיון התיבות זו לזו, בסיווג החפצים, ובמבנה של כל הפסוק כולו.

והנה לא מצינו את הנושא, כי **מצאתי שיטה נוספת** לחלוקה, שלא מצאתי שדנו בה קודם. מדובר בסוג רשימה "מיוחד". בדרך כלל רשימה כזאת לא תבוא בתחילת הפסוק, וכן יש עוד תיבה לפחות אחרי סוף הרשימה. כלומר יש בדרך כלל מעין הקדמה וגם מעין סיכום או הוראה כללית בסוף הרשימה. לא מצאתי רשימה כזאת שכל איבר בה הוא תיבה בודדת. אלא מצרפים אותן, במיוחד אם יש קשר ביניהן והתיבות קצרות.

המאפיין את הרשימות הוא טעמים הולכים ומתחזקים בכוחם אחרי כל איבר.

חלוקת רשימות "מיוחדות"

יש לשים לב שהבאתי רק רשימות שיש בהן לפחות ארבעה איברים. אילו הבאתי רשימה של שלושה איברים, יכולנו לתרץ את החלוקה בשיטות של פרלמן: 1:2.

1. בראשית בר ח כב:

[עַד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ] זָרַע וְקָצִיר ▼ וְקָר וְחָם ▼ וְקִיץ וְחֹרֶף ▼ וַיּוֹם וְלַיְלָה ▼ [לֹא יִשְׁכָּחוּ] חלוקת הזוגות, ולא התיבות: [1:2:1] יש הקדמה וגם מעין סיכום בסוף הרשימה. כן במרבית הרשימות שלנו. החלוקה מתחילה בשני שלישים, וממשיכה במשנה ובמלך. לפי פרלמן, יש מעין חלוקה בין שני שלישים, כאשר הקורא מחליט איך לקרוא. אך נראה כי יתכן אפילו משרת לחלוקה באיבר הראשון. לדעת ברויאר הגרש מפסיק יותר.

2. ויקרא ה כג-כד:

[וְהָיָה כִּי־יִחַטֵּא וְאָשָׁם] וְהִשִּׁיב אֶת־הַגְּזֹלָה אֲשֶׁר גָּזַל ▼ אֹו אֶת־הָעֶשֶׂק אֲשֶׁר עָשָׂק ▼ אֹו אֶת־הַפְּקָדוֹן אֲשֶׁר הִפְקִיד אֹתוֹ ▼ אֹו אֶת־הָאֲבֹדָה אֲשֶׁר מָצָא ▼ אֹו מִכָּל אֲשֶׁר־יִשְׁבַּע עָלָיו לִשְׁקֹר ▼ [וְשַׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְחִמְשָׁתָיו יִסַּף עָלָיו לְאֲשֹׁר הוּא לוֹ וְיִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אֲשַׁמְתּוֹ] החלוקה חוצה פסוקים, ולא ברור אם האיבר החמישי הוא איבר ממש או רק מעין סיכום. בכל מקרה, יתר האיברים עומדים בכללים.

3. במדבר לא כ:

וְכָל־בְּגָד ▼ וְכָל־כְּלִיעֹזר ▼ וְכָל־מַעֲשֵׂה עֵינַי ▼ וְכָל־כְּלִיעֶץ ▼ [תִּתְחַטָּאוּ] מתחיל בטעם מחבר, כי אין מקום לטעם מפסיק [גרש] ביחידה כזאת של שתי תיבות. [כמו אהליאב בן-אחיסמך]

4. במדבר לה ה:

[וּמִדֹּתֶם מִחוּץ לְעִיר] אֶת־פָּאֶת־קֶדְמָה אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְאֶת־פָּאֶת־נֶגֶב אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְאֶת־פָּאֶת־יָם | אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְאֶת־פָּאֶת־צָפוֹן אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ [וְהָעִיר בִּתְנוּךָ]

5. שמות יח כא:

[וְאֵתְּהָ תַחֲזֶה מִכָּל־הָעָם] אֲנָשֵׁי־חֵיל ▼ יְרָאִי אֶ־לֵהִים ▼ אֲנָשֵׁי אֲמַת ▼ שְׂנָאִי בָצַע ▼ [וְשַׁמְתָּ עֲלֵהֶם . . .] כפי שרואים, גם יתרו ידע לחלק לפי הכללים. קל וחומר משה רבנו בפסוק הבא:

6. דברים ה יד:

[לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה] אֶתְּהָ ▼ וּבִגְדֶ־וּבִתְךָ ▼ וְעַבְדְּךָ־וְאִמְתְּךָ ▼ וְשׂוֹרְךָ וְחֹמְרְךָ וְכָל־בְּהֵמָתְךָ ▼ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ ▼ [לְמַעַן יָנוּחַ . . .] לאה מכנה מבנה כזה "יחידה בלתי-סופית" – נכון?

פרופ' אהרן דותן אומר כי פסק בא להפריד טעמים שלא יהיו נצמדים. אני מסכים כמובן, פה דוגמת פסק שבא במקום פחות ממשנה, כי אין כזה.

על כמה רשימות מיוחדות במקרא - אליהוא שנון, קיץ תשע"ז

בפסוק הזה לא במקרה מסומנים המקפים וניקוד ההפסק. ואני הוספתי פסיקים. כי הא בהא תליא. והרי שונים טעמי עשרת הדברות בספר דברים מאלה שבספר שמות. בספר שמות כל התיבות המנוקדות בצורת הפסק [בפסוק המקביל] אכן ראויות לכך בטעם התחתון. [אין 'אמתך' מנוקדת צורת הפסק בשמות]. אבל בספר דברים אין לקטע שלנו מערכות טעמים שונות לטעם העליון ותחתון [חוץ מדפוסים מוטעים]. נראה כי רצו להשוות את צורת ההפסק למה שמצוי בספר שמות. [עדיין יש לשאול על 'אמתך', כי בשמות אין לה צורת הפסק]. אפשר לתלות את ניקוד הסגול בהקפת התיבות: הרי כל מקום שמנוקד סגול של הפסק מוקף מימין [והעיר על כך ישראל בן-דוד]. ועוד, הרי יש פה רשימה שוויונית, ויתכן כי רצו להשוות גם את הניקוד. כי לית מאן דפליג כי רביע וזקף ראויים לסגול, והרי השוויון 'דורש' ניקוד סגול גם ביתר איברי הרשימה, ואפילו במש'רת 'ובתך'. [אך ראו גם מאמר של ג'ון רנל בקובץ 'ישראל'. הוא דן במשרת מנוקד ניקוד של הפסק, אך איננו מבחין [או לפחות איננו מציין] את ה"מיוחדות" של הטעמים. ולכן אין מסקנתו כמו שלי, כפי שנראה].

דוגמות לרשימות דומות, אך לא מוגדרות "מיוחדות"

7. בראשית יב ה:

[ויקח אברהם] את שרי אשתו ▼ ואת לוט בן-אחיו ▼ ואת כל-רכושם אשר רכשו ▼ ואת-הנפֿש אשר-עשו בחרן ▼ [ויצאו ללכת ארצה כנען...].
אמנם הטעמים חולכים ומתחזקים, אך ניתן לתרץ את החלוקה בחשיבות השונה של איברי הרשימה: שרה חשובה מלוט, והוא חשוב יותר מן הרכוש וכו'.

8. בראשית ז כא

[ויגזע כל-בשר | הרמש על-הארץ] בעוף ▼ ובבהמה ▼ ובחיה ▼ ובכל-השרץ השרץ על-הארץ ▼ וכל האדם
חלק מאיברי הרשימה מורכבים מתיבה אחת בלבד. לכן הטעמים מקבצים את האיברים האלה.

9. שמות טו כו:

ויאמר אם-שמוע תשמע לקול | ה' אלהיך ▼ והישר בעיניו תעשה ▼ והאזנת למצותיו ▼ ושמרת כל-חקיו ▼ כל-המחלה...
פסוק זה מחולק באמצע, כי ניתן לראות בו שתי צלעות מקבילות, שבכל צלע יש שמיעה ועשייה.

על כמה רשימות מיוחדות במקרא - אליהוא שנון, קיץ תשע"ז

כעת אנחנו צריכים לשאול למה רשימות אלה [ובתורה בלבד מצאתי כעשרים] לא חולקו בשיטות הרגילות?

ואני כעת מציע כיוון לתשובה.

כידוע טעמי המקרא מהווים פיסוק משוכלל יותר מן הפיסוק המודרני. אך חסרון אחד יש לטעמים, ואדגים בפסוק ממזמור קמו:

ה' | פָּקַח עֵינָיִם ▼ ה' זָקַף כְּפוֹפִים ▼ ה' אָתָּב צְדִיקִים ▼

וליתר בטחון עוד פסוק ממזמור קמו:

הַמְכִסֶּה שְׁמַיִם | בְּעָבִים ▼ הַמְכִין לְאָרֶץ מָטָר ▼ הַמְצַמֵּחַ הַרִים חֲצִיר ▼

בשני הפסוקים צריך לחלק לא לשניים אלא שלושה. כמו רשימה של שלושה חפצים דומים. אלא הטעמים אינם מתירים זאת. [אפשר לחלק 2:1 או 1:2, אבל אין אפשרות לחלק בטעמי המקרא באופן שוויוני.]

נראה בעיניי כי הפסוקים האלה מדגימים את הרשימה השוויונית ביותר. אין כל הבדל בין שלושת האיברים, לא בוו החיבור, לא בדקדוק, לא בתיבות ארוכות או דומות זו לזו, לא בסיווג חפצים או ברעיון, ולא במבנה הפסוק.

והנה, בשני הפסוקים החלוקה היא 1:2. אני מעריך שזאת החלוקה הנכונה הבסיסית לכל רשימה שוויונית.

הזכרתי שבדרך כלל יש הקדמה של כמה תיבות לפני הרשימה עצמה, וכן גם מעין סיכום או הוראה בסוף. אם החלוקה איננה שוויונית, ניתן להבין שגם הרשימה עצמה איננה אמורה להיות שוויונית. וההקדמה איננה נוגעת לכל האיברים. או הסיכום בסוף.

נשוב לרשימה הראשונה, ותארו לכם חלוקה שונה:

עַד כָּל־יָמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר ▼ וְקָר וְחָם ▼ וְקִיץ וְחֹרֶף ▼ וַיּוֹם וְלַיְלָה ▼ לֹא יִשְׁבְּתוּ

סימן המשולש הכפול מראה הפסק גדול יותר מן ההפסק שאחריו. פה אנחנו עלולים להבין כי אמנם עונות השנה ימשיכו להתקיים, אבל רק 'יום ולילה' יהיו קבועים ולא ישובות. אפשר גם שלא רצו לחלק באמצע, כדי להימנע מיצירת שתי קבוצות, שתגרום לרושם שיש הבדל בין הקבוצות.

[לדלג: ברשימה השנייה שלנו:

וְהָיָה כִּי־יִחַטֵּא וְאָשֵׁם וְהָשִׁיב אֶת־הַגִּזְלָה אֲשֶׁר גָּזַל ▼ אֹיֵב אֶת־הָעֶשֶׂק אֲשֶׁר עָשָׂק ▼ אֹיֵב אֶת־הַפְקָדוֹן אֲשֶׁר הִפְקִיד אֹתוֹ ▼ אֹיֵב אֶת־הָאֲבִדָּה אֲשֶׁר מָצָא ▼

אֹיֵב מִכָּל אֲשֶׁר־יִשְׁבַּע עָלָיו לְשָׂקָר וְשָׁלַם אֹתוֹ בְּרָאוּשׁוֹ וְחִמְשָׁתָיו יִסֹּף עָלָיו לְאֲשֶׁר הָיָה לוֹ יִתְּנֶנּוּ בַּיּוֹם אֲשֶׁמָּתוֹ

כל מקום שנציב טעם מפסיק גדול יגרום להבנה [או אפשרות להבנה] שרק החוטא המוזכר אחריו חייב לשלם.

ברשימה השלישית לא מצאתי שיש אפשרות לאי-הבנה, אבל השאלה פתוחה. כמובן יתכן שיש הסבר אחר לחלוקת הטעמים פה.]

על כמה רשימות מיוחדות במקרא - אליהוא שנון, קיץ תשע"ז

ברשימה הרביעית:

וּמִדֹּתָם מִחוּץ לְעִיר אֶת־פֶּאֶת־קֶדְמָה אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְאֶת־פֶּאֶת־נֶגְבְּ אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְאֶת־פֶּאֶת־יָם | אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼
וְאֵת פֶּאֶת צָפוֹן אֶלְפִים בָּאַמָּה ▼ וְהָעִיר בִּתְנֶהָ
פה יתכן שהיה חשוב בעיני המסרן להדגיש כי צריך למדוד בשווה בכל הכיוונים.

ברשימה החמישית:

וְאַתָּה תִּחְזֶה מִכָּל־הָעָם אֲנָשֵׁי־חַיִּל ▼ יֵרָאִי אֶ־לָהֶם ▼ אֲנָשֵׁי אֱמֶת ▼ שְׁנָאִי בָצַע ▼
פה נראה כי חלוקה באמצע הרשימה תגרום להבנה שמדובר בכמה סוגי אנשים שונים,
כאשר בעצם משה נדרש למצוא אנשים עם כל התכונות בכל אחד מהם.

ברשימה השישית:

לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אֲתָה | ▼ וּבִנְךָ־וּבִתְךָ ▼ וְעַבְדְּךָ־וְאִמְתְּךָ ▼ וְשׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ ▼ וְכָל־בְּהֶמְתְּךָ ▼ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ ▼ לְמַעַן יָנוּחַ עִבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ
הוספתי בסוף את שתי התיבות 'עבדך ואמתך' [שמופיעות גם בתוך הרשימה עצמה]. הרי אין הם האיבר האחרון ברשימה, וניתן להבין - אם נפסיק אחרי
"ועבדך-ואמתך" - שהבהמה והגר אינם חייבים במנוחה באופן שווה לאחרים.

יש רשימה דומה קצת בפרשת ראה [טז יא]:

[וְשָׁמַחְתָּ לִפְנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ] אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְךָ ▼ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ ▼ וְהַלּוּי־אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ ▼ וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ ▼ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר...
המסרן חילק פה את ארבעת האיברים באמצע, ודרשו חז"ל "ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך" - להדגיש את החובה כלפי הלוי, הגר, היתום והאלמנה.
לעומת זאת, הפסוק שלנו מדגיש שאין הבדל בין האיברים, כלומר באיסור המלאכה של האנשים השונים או הבהמה.

המסקנה שלי, שהזכרתי קודם, היא שזאת דרך המסרן לחלק פסוקים שיש בהם רשימות "שוויוניות", כאשר אין סיבה לחלק אחרת, ובעיקר כאשר
חשוב השוויון וחשוב למנוע אי-הבנה.

לא מיצינו את הנושא, אלא רק הצעתי כיוון פתרון לשאלת מטרות החלוקה המיוחדת. מכאן והלאה יש צורך עוד לחקור ולמצוא את המכנה המשותף -
והסיבה - לרשימות האלה.

אני מציג פה רשימה מלאה למדיי של הפסוקים בתורה, אשר במרביתם יש רשימה "מיוחדת", ובאחרים יש "כמעט מיוחדת":

בראשית א כו, ז יד, ז כא, ח כב, יב ה, לט א, מז כד, מח ד, מט ל.

שמות ו ו-ח, יח ז, יח כא, כ טו.

ויקרא ה כג-כד, יג מט.

במדבר לא כ, לה ה.

דברים א א, ה יד, י יב-יג, יג ז, יז ח, כו ח, כו יז.

על כמה רשימות מיוחדות במקרא - אליהוא שנון, קיץ תשע"ז

מקורות:

מיכאל פרלמן, חוג לטעמי המקרא, מחזור א מחזור ו, תל אביב תשל"ג- תשל"ה.

יוחנן ברויאר, חלוקה לפסוקים "The System of Dividing Lists into Verses," Y. Breuer, *Vetus Testamentum* 61 (2011), 184-226

אפרת ליבוביץ, תכנית החלוקה: חלוקת הטעמים וטעמי החלוקה של רשימות במקרא - עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית תשע"ג

ישראל בן-דוד, צורות הקשר וצורות הפסק בעברית שבמקרא - מאגנס תשנ"ה

חיל, ג'ון, צורות הפסק בטעמים משרתים - בקובץ: ישראל, מחקרים בלשון לזכרו של ישראל ייבין - מפעל המקרא, ירושלים תשע"א